

GURBETİN ŞİİRİ

Nuri PEKSÖZ

Gurbet, şimdilerde şairlerin ilhamlarından mahrum bir uzak kavramdır. Özellikle halk şiirimizde gurbet bir sayhadır bir ağıttır. Gezgın ozanlar, hep bu gurbet terennümlerini dile getirirler. Türkülerde teskin edilmeye en çok muhtaç olan duygu bu gariplik duygusu değil midir? Turnalarla dertleşen mustarıpler: “Telli turnam bizim ele varırsan” diye başlayarak arzuhalini sunardı. Sonra mektuplar gariplerin gönül ateşine tanıklık etti. “Gözümün yaşıyla bir mektup yazdım” diye başlardı türküler. Postacılar sempatik bulunur adeta hasret çekenlerin, âşıkların arzuhalini sevgililere ulaştıran bir dost olarak algılanırdı.

Geleneksel halk şiirimizde ayrılıkların sebebi daha çok geçim derdiyle, yoksullukla, ilgiliydi. Gezgın şairlerde Âşık Kerem’de, Karacaoğlan’da, Ercişli Emrah’ta, Erzurumlu Emrah’ta gurbet temasının yoğun olarak işlendiğini görürüz.

*“Dertli Emrah düşmüş gurbet ellere,
Gelen ağlar, giden ağlar, yol ağlar.”*

Tasavvuf edebiyatında gurbet dünya algısıyla derin ve anlam genişliği olan bir terimdi. Bu dünya baştanbaşa gurbetti mutasavvıf şairler için. Yunus’un dizelerinde rastladığımız bu gariplik daha can yakıcıydı elbette. İnsanı saadet yurdundan ayıran edna bir âlem olan bu dünya aşğın gurbetiydi. Bu ahların inlemelerin sebebi dosttan (Hak’tan) ayrılıktı.

*“Ben yürürem ilden ile dost soraram dilden dile,
Gurbette hâlüm kim bile, gel gör beni aşk neyledi?”*

Bir batılı araştırmacının yazısında rastlamıştım. “Türklerin şarkıları kadar hüznü dolu” diyordu. Büyük savaşlarının, göçlerin içinde bu travmaları yaşayan bir toplumun şiiri elbette hüznü ve ayrılık terennümleriyle dolu olacaktı. Modern zamanlarda gurbet farklı libaslara büründü elbette. Anlam aşınması yaşadı ancak insan var oldukça bu duygu belki de bu gerçek hep var olacak. Kanayan bir yaramız olarak kalacaktı. “Gurbet şairi” olarak kendisine nam, nişan, verilen Kemalettin Kamu: “ Ben gurbette değilim/ Gurbet benim içimde” derken bu kavramı adeta felsefi bir algıyla başkalaştırıyor ona yeni belki de alışılmadık çağrışımlar yüklüyordu.

Artık iletişim çağında yaşıyoruz. Uzaklık kavramı çoktan anlamını yitirdi. Sözlükte: “Yabancılık, yalnızlık, kimsesizlik, gariplik; memleketinden başka bir yerde bulunma ve yaşama; bu durumun verdiği ıstırap, sıkıntı. (bknz: Örneklerle Türkçe Sözlük, MEB Y.) Siyasi suçluların sürgünlerinde gurbet başka bir drama dönüşür elbet. Yurdundan çıkarılacak bir cürmün bedelidir. Vatansız bırakılmak. Bu adamlar ikbal günlerinin ardından büyük bir değer kaybı da yaşarlar. Tarihimizde yüz ellikler olarak bilinen siyasi sürgünlerden biri de Rıza Tevfik’tir. Kaymakam bir babanın oğlu olan Rıza Tevfik, azınlıklara ait okullarda (Yahudi ve Ermeni mekteplerinde) daha sonra Galatasaray Lisesinde okumuş otuzlu yaşlarında Tıbbiyeden mezun olmuştur. Felsefeye ilgi duymuş üniversitede dersler vermiş, kendisinin de çok benimsediği “filozof” ünvanıyla anılmıştır. Şair, filozof, Bektaşî babası, mason, siyasetçi, pehlivan gibi birçok unvanla anılmış günümüzün tabiriyle çok yönlü bir şahsiyettir. Sekiz dil bilen kültürlü bir şairdir.

Hayatının en büyük yenilgisini siyasette almıştır. Önceleri İttihat ve Terakki saflarında yer alan şair bir süre sonra bu harekete muhalif söylemler içine girer. Defalarca İttihatçılardan dayak yer. Daha sonra Darülfünundaki profesörlük görevine döner. Ne yazık ki aktif, heyecanlı kişiliği onu yeniden siyasete yöneltmiştir. Damat Ferit paşa hükümetinde Maarif Nazırı (Milli Eğitim Bakanı), Şurayı Devlet Reisi olmuştur. Sevr Antlaşmasını imzalayan kurulda o da vardır.

Darülfünundaki derslerinde milli mücadeleye karşı muhalif olması büyük tepkilere yol açmış bir süre sonra buradaki görevinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Birinci Dünya Savaşına girme düşüncesine karşı çıkmış bir aydın olarak o günleri şöyle anlatır: “Avusturya gürültüleri ve harp alametleri her tarafı telaşa düşürdüğü zamanlarda işler fenaya varacak diye endişeye düşerek yine harbin aleyhine bir hayli nutuklar söyledim teşebbüsatta bulundum. Talat Paşa beni çağırttı:

-Rica ederim halkın cesaretini ve ümidini kırma! Bozgunculuk etme! Ben Türkiye’nin mukadderatını dünyanın en kuvvetli devleti olan Almanya’nın mukadderatına bağladım. Şüphe yok ki bu niyetimde hulusuma inanırsın kardeş... dedi.

-Ben hulusundan şüphe etmiyorum, dedim ve ilave ettim: Harp esnasında muhasara sıkıntısı çekmemiz pek muhtemeldir. Bunun neticesi kıtlıktır, sefalettir. İğneden ipliğe kadar her şeyi Avrupa’dan bekliyoruz Harp belası uzun sürerse...” Ancak bu savaşa karşı olan şair savaşın sonundaki Sevr’i imzalamak zorunda kalarak hain damgasını yer. (bknz:Rıza Tevfik: Hilmi Yücebaş s. 100)

Kurtuluş Savaşına karşı olmakla yanıldığını sonradan fark etmiştir. Bir dostunun evindeyken İzmir’in kurtulduğu müjdesini alır ve büyük bir teessür içerisinde “Yazık ben aldanmışım” der. 28 Mayıs 1927’te 150’likler TBMM’de kabul edilen yasayla Türk vatandaşlığından çıkarılmışlardır. Rıza Tevfik için yirmi yıl süren gurbet hayatı başlar. Yazar İlhan Soysal, Yüzellilikler adlı kitabında:

“Feylozof (filozof) Dr. Rıza Tevfik, Topçu Livası Mustafa Natık Paşa, Adanalı Zeynelabidin, Laban Ağa gibileri, Mısır'a kaçıp canlarını kurtardıktan bir süre sonra Hicaz Kralı, Mekke Şerifi Hüseyin'in konuğu olarak Mekke'ye gitmişler, kendileri gibi İngilizlere sığınmış, sabık Padişah ve Halife Mehmet Vahideddin'i beklemişler, Hilafet Komitesi adıyla örgütlenmişler, hep birlikte İslam dünyasında halifelik adı altında bir takım fırıldaklar çevirmeye kalkışmışlardır. Bunlar; Hicaz'a Halifelik sanının üstüne oturmak için çağıran Mekke Şerifinin de başına işler açınca, kendilerini Hicaz'dan Mısır'a zor atmışlardır. Başlangıçta bunlar arasında yer alan Filozof Rıza Tevfik, daha sonra bu politika arkadaşlarının kin ve hırslarının boylarını çok aştığını ve beceriksizliklerini görünce hemen bunların arasından çekilip Ürdün'e geçmiş, orada kurulmakta olan bir müzede görev alarak sonraki yıllarda politikadan uzak kalmaya çalışmıştır. “ (İlhan Soysal, Yüzellilikler, s.9)

Abdullah Uçman Rıza Tevfik'in şiirini üç döneme ayırır: 1. Gençlik yıllarında yazdığı şiirler 2. II. Meşrutiyetten sonra yazdığı şiirler III. Yurt dışında yazdığı şiirler Gençlik şiirleri daha çok bir arayışın, aşk ve şüphenin şiiridir. İkinci dönem yazdığı şiirlerde tasavvuf ve teslimiyet, hayata ve olaylara hikmetle bakış vardır. Gençlik yıllarının aksine inanmış bir adam portresi göze çarpar.

III. dönem şiirlerinde “gurbet” ayrılık bu duyguların getirdiği karamsarlık, kötümserlik ve özlem duygusu başlıca işlenen temalardandır. Edebiyatımızda mümtaz bir yer edinen “Uçun Kuşlar” şiiri gurbette yazılmıştır. Yirmi yıl süren bir gurbet macerasının edebiyatımıza armağanıdır.

*Uçun kuşlar uçun doğduğum yere
Şimdi dağlarında mor sümbül vardır
Ormanlar koynunda bir serin dere
Dikenler içinde sarı gül vardır*

Halk şiirimizde âşıklar sıra özlemini dile getiren şiirlerinde kuşlardan, özellikle turnalardan, haber sorarlar. Ulaşamadıkları o yerlere giden kuşlara imrenirler. Şair de geleneğinin diliyle kuşlara seslenir. Dağlarında mor sümbüller açan, ormanların koynunda serin dereler akan, dikenler içinde sarı güller biten o diyara, sılaya, adeta selamlar gönderir.

*O çay ağır akar, yorgun mu bilmem
Mehtabı hasta mı, solgun mu bilmem
Yaslı gelin gibi mahzun mu bilmem
Yüce dağ başında siyah tül vardır*

İnsan zamanla unuttur adeta bu anımsama güçlüğünde bir dram sezilir. O çay ağır akar yorgun mu bilmemem. Bu bilmezlikten gelme mısralara ayrı bir tat katar. Yorgun olan şairin yüreğidir. Mehtap hasta, solgundur. Yaslı gelin gibi mahzundur. Yüce dağ başında siyah bir tül vardır. Siyah şairin matemini ifade eder.

*Şairin kötümserliğinin nişanıdır
Orda geçti benim güzel günlerim
O demleri anıp bugün inlerim
Destan-ı ömrümü okur dinlerim
İçimde oralı bir bülbül vardır*

Şairin en güzel günleri orda (vatanında) geçmiştir. Şimdi bu gurbet diyarında o günleri, o demleri anmanın yâd etmenin hüznü içindedir. Ömrünü, hatıralarını anıp acılar çeker. Çünkü bahçesinden, gülünden ayrı bir bülbül gönlünde hep ayrılık şarkıları söyler.

*Uçun kuşlar, uçun burda vefa yok
Öyle akarsular, öyle hava yok
Feryadına karşı aks-i seda yok
Bu yangın yerinde soğuk kül vardır.*

Yine kuşlara seslenen şair gurbet diyarında vefa olmadığını, çöllerde öyle akarsuların ılgıt ılgıt esen rüzgârların olmadığını söyler. Asıl şairi bedbin eden acılara gark eden yalnızlıktır. Feryadına bir aks- seda yoktur. Bunlar elbette dostlardır.

*Hey Rıza, kederin başından aşkın
Bitip tükenmiyor elem-i aşkın
Sende -derya gibi- daima taşkın
Daima çalkanır bir gönül vardır*

Şair kendine seslenir, kendini karşısına alır. Kederinin başından aşkın olduğunu aşkın elemelerinin hiç bitmediğini bu dertlerini asıl sebebinin için derya gibi taşkın olan gönül olduğunu vurgular.

*“Nolurdu alnından öpüp her seher
Saçını ben çözüp ben bağlasaydım.”*

Yukarıdaki mısralarda da görüldüğü gibi güçlü lirik mısralar ardında bırakan Rıza Tevfik, önemli bir şairdir. Şiirimizde daha çok âşık tarzı ile anılacaktır. Şair her zaman filozofluğunu ön planda tutsa da felsefecilere göre bir filozofta olması gereken özellikler kendisinde bulunmamaktadır. Sadece felsefenin memlekette sevilmesinde katkısı olmuş biri olarak anılacaktır. Devlet adamlığı da başarısızlıkla bitmiştir. Kendisini fazla önemsemediği şairliği ile edebiyatımızda her zaman saygın bir yer edinmiştir.